

HLUČÍNSKO ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V DISKURSU ČESKÝCH HISTORIKŮ¹

Jiří Neminář

DOI 10.69108/slsb.2025.1.03

Jiří Neminář: Hlučín Region during World War II in the Discourse of Czech Historians

The study compares and analyses scholarly texts by Czech historians focusing on the specific experience of population of the Hlučín region during World War II. It examines the issues the authors focused on and attempts to capture their discursive practices. It investigates various narratives presented in the texts and the role attributed to ordinary citizens of the region – whether they are perceived as active co-creators or rather as passive victims of the Nazi regime. The paper also pays attention to personal generational experience of the authors in question and differences between communist and post-communist historiography.

Key Words: *Hlučín Region, World War II, Historiography, Narrative, Discourse, Memory, Victimization*

Hlučínsko je regionem protikladů a v určitém smyslu doslova regionem nejrůznějších rozpoleností. Vzniklo v podstatě náhodou, jako výsledek jen z menší části naplněných československých územních nároků vznesených na mírové konferenci po první světové válce.² Zdejší obyvatelé sice hovořili českým dialektem, svou loajalitu ovšem vyjadřovali vůči Prusku, respektive císařskému Německu. V říjnu 1938 bylo Hlučínsko opět přičleněno k Německé říši. V diskursu nacistického režimu došlo k napravení *historické křivdy*, což v symbolické i reálné rovině deklarovala řada opatření. Státní moc začlenila opětovně nabyté území do stejných správních struktur, kam náleželo až do první světové války. Především ale nacistický režim považoval obyvatele Hlučínska za říšské Němce, jakkoliv zde vlivem českojazyčného školství odrůstala generace, která mnohdy ani neovládala němčinu.

Poválečné stanovisko československé státní moci vůči obyvatelům Hlučínska opět charakterizoval formálně podobný diskurz. Jeho obsah stejně jako sociální realita se však oproti roku 1938 nesla v opačném gardu. Zvítězil názor, že Hlučičané jsou Češi, kteří sice v rozhodující chvíli *selhali*, ale pokud se výrazně *neprovinili*, budou opět přijati do státního a národního společenství. Díky tomu zde nedošlo k rigorózní aplikaci patričních prezidentských dekretů,³ ale naopak libovolné „provinění“ automaticky nevedlo

1 Studie vznikla v rámci projektu Archeologie paměti. Pruská a nacistická minulost v historické a rodinné paměti na Hlučínsku SGS05/FF/2024 realizovaném na Filozofické fakultě Ostravské univerzity.

2 Nejnověji Jiří NEMINÁŘ, *Zrod Hlučínska*, in: J. Neminář (ed.), *Hlučínsko 1920–2020*, Hlučín 2020, s. 20–47.

3 Jedná se zejména o dekrety týkající se konfiskace majetku a úprav státního občanství. (Dekret č. 5/1945, č. 12/1945 a především č. 33/1945). Přehledné shrnutí viz Aleš BINAR, *Hospodářský a sociální vývoj Hlučínska v letech 1945–1989*, Opava 2014, s. 76–77 a 222–230.

k nucenému vysídlení do Německa, takže většina obyvatel zůstala ve svých domovech.⁴ Vysídlení se týkalo zpravidla jen exponentů lokálních nacistických struktur a osob, které při posledním československém sčítání lidu deklarovaly německou národnost. Zbylí obyvatelé Hlučínska se v následujících letech opět integrovali do československé (nyní však socialistické) společnosti.⁵ V celostátním kontextu se jednalo o jediné území, kde obyvatelé plošně zažili druhou světovou válku z pozice říšských Němců.⁶ „Nepohodlnou“ minulost se podařilo úspěšně vytěsnit z oficiální paměti národa i ze společenského provozu. Zůstala však zpřítomňována v podobě stigmatu, jež se objevovalo v kádrových profilech nebo jako výčitka v rámci běžné komunikace. Staré resentimenty postupem času odezněly. Vědomí odlišnosti, stejně jako specifická rodinná i kolektivní paměť však mezi obyvateli stále přetrvává.⁷

Na odborné úrovni byli historici a historičky postaveni před nesnadný úkol: vylíčit dějiny komunity, jejíž prožitek se nejenže nachází v přímém rozporu se zkušeností majoritní společnosti, ale především s velkým vyprávěním o *dějínách Čechů*. Protože se dlouho jednalo o neprobádanou oblast, čelili také zcela základním výzkumným otázkám jako bylo např. ukotvení Hlučínska do struktur nacistického Německa nebo postavení obyvatelstva a jeho občanské postoje. Badatelských okruhů se nabízí nepřeberné množství a nelze historikům vyčítat preference některých témat na úkor jiných. S odstupem se ovšem můžeme ptát, o čem vlastně psali a jaký příběh tvořili. V druhém řádu se pak nabízí prověřit, do jaké míry se narace historiků propsaly do lokální kolektivní paměti. Lze předpokládat, že jednotlivé narativy nalézaly u veřejnosti odezvu. Je však otázkou, jestli v tomto ohledu můžeme hovořit již o počátcích formování kulturní paměti, tak jak jí rozuměl Jan Assmann.⁸ V každém případě se domnívám, že práce historiků, stejně jako texty žurnalistů, spisovatelů a produkty paměťových institucí mají na tvorbě kolektivní paměti svůj nezastupitelný podíl. Předkládaná studie ovšem zůstane pouze u první otázky a pokusí se zaměřit na diskurzivní praktiky ve vztahu k líčení válečné a nacistické minulosti

4 Srovnej Aleš BINAR, *Hlučínsko 1920–2020. Bilance*, in: J. Neminář (ed.), *Hlučínsko 1920–2020*, s. 129–130. Vilém PLAČEK, *K otázce rehabilitačního a očištného řízení na Hlučínsku v prvních letech po osvobození*, Časopis Slezského zemského muzea – řada B 1977, č. 1, s. 1–22.

5 Vycházím z konceptu státního socialismu. Srovnej Dieter SEGERT, *Státní socialismus nebyl jen politický mocenský vztah. Poznámky k teoretickému deficitu konceptu totalitarismu*, Soudobé dějiny 2009, č. 4, s. 709–718.

6 Podobnou historickou zkušenost zaznamenali obyvatelé Těšínska, kteří ale na pomyslném ideologickém žebříčku německví zastávali nižší status *Volksdeutsche*.

7 K rodinné paměti srovnej s Radmila ŠVARČÍKOVÁ SLABÁKOVÁ, *I rodina má svou paměť. Rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha 2018; Sandra KREISSLOVÁ – Jana NOSKOVÁ – Michal PAVLÁSEK, *Takové normální rodinné historky. Obrazy migrace a migrující obrazy v rodinné paměti*, Praha 2019. Do budoucna by nebylo od věci realizovat výzkum zaměřený na podobu kolektivní paměti u nejmladší generace Hlučičanů. Je totiž otázkou, do jaké míry přetrvávají referenční dominanty, ustálené reprezentace a místa paměti (v abstraktním významu tohoto pojmu).

8 Jan ASSMANN, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001; Aleida ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, München 2006; TÁŽ, *Prostory vzpomínání*, Praha 2018. K otázce vzpomínání na německou minulost a posunu ke kulturní paměti viz Barbora SPALOVÁ, *Remembering the German Past in the Czech Lands: A Key Moment Between Communicative and Cultural Memory*, History and Anthropology 28, 2017, s. 84–109.

Hlučínska. Především mě zajímá, jak autoři uchopili aktérské role a jestli se pokusili o vytvoření metanarativu. Vycházet budu ze syntetických a syntetizujících prací českých a česky píšících historiček a historiků, jež byly primárně orientovány na vylíčení minulosti Hlučínska v éře nacistického režimu. Půjde o texty Viléma Plačka, Niny Pavelčíkové, Otakara Káni, Rudolfa Malohlavy, Vladimíra Mariánka a Zdeňka Kravara. Jedná se o poměrně nesourodý soubor textů, který obsahuje přehledové syntézy i tematické studie zaměřené na klíčová témata. Úzce nasměrované studie, ale i obšírněji pojaté publikace, kde problematika druhé světové války není hlavním předmětem bádání a kde se nenabízí dostatečný narativní potenciál, nebudou předmětem zamýšlené analýzy.⁹ Záměrně vynechám také texty vztahující se k ostravské operaci, poněvadž představují zcela samostatnou kapitolu a s Hlučínskem souvisí více méně jen geograficky. Práce zahraničních historiků dotýkající se druhé světové války na Hlučínsku mají zcela marginální a v daných kontextech bezvýznamný charakter. Svým rozsahem nepřesahují strohé zmínky, případně kratší pasáže, a proto nebudou do analýzy zařazeny.

Stručný přehled vývoje Hlučínska

První poválečná publikace, jež přinesla souhrnný přehled dějin Hlučínska, přišla z pera trojice historiků Rudolfa Malohlavy, Otakara Káni a Vladimíra Mariánka.¹⁰ Vyšla v roce 1960 velkorysým nákladem 6 000 výtisků, takže mezi veřejností byla hojně rozšířena. Jestli lidé Stručný přehled vývoje Hlučínska skutečně četli, již nezjistíme. Až do roku 2000 se ovšem jednalo o jedinou přehledovou syntézu tohoto druhu a zájemci o historii regionu tudíž neměli k dispozici nic obsáhlejšího (nemluvě o práci prosté politického zadání a ideologických nánosů). Publikace je napsána v silně prorežimním duchu a nese se zcela v intencích marxistické teleologie: Vyprávění začíná v pravěku, pokračuje přes „světlé“ i „temnější“ stránky feudálního středověku, líčí *pruskou okupaci i vládu české buržoazie*. Dějiny pak gradují zneužitím Hlučičanů *hitlerovským fašismem* a vrcholí společným budováním socialismu. Osudem zkoušení Hlučičanů nakonec nacházejí svou vlast v socialistickém Československu.

Již u této publikace se silně projevila osobní minulost autorů a jejich sociální zasítování. To má naprosto zásadní vliv jak na výběr faktů, tak na vlastní vyprávění. Autoři sami zažili druhou světovou válku a částečně pěstovali osobní kontakty s autochtonními obyvateli Hlučínska. Kromě vlastní invence a politického přesvědčení tak do textu vnášeli svou aktérskou perspektivu. Přinejmenším museli mít osobní znalost prostředí, včetně nejružnějších zkazek a „drbů“. To by vysvětlovalo uvádění konkrétních událostí a jevů,

9 Např. Aleš BINAR, *Príslušníci ozbrojených sil z Hlučínska v letech 1939–1956*, in: Helena Kubátová a kol., *Mezigenerační proměny způsobu života na Hlučínsku*, Praha 2015, s. 289–296; Marcel MEČIAR, *Hlučínsko: sociální identity a generace*, Ostrava 2008; Hana DOSTÁLOVÁ – Ondřej KOLÁŘ, *Obyvatelé Hlučínska před Mimořádným lidovým soudem v Opavě 1945–1948*, *Historica Olomucensia* 52, 2017, s. 163–188.

10 Rudolf MALOHLAVA – Otakar KÁŇA – Vladimír MARIÁNEK, *Stručný přehled vývoje Hlučínska*, Ostrava 1960.

kteří by jinak stěží našli v oficiálních pramenech. Některé z informací nebyly ověřovány ani podrobeny sémantické kritice, autoři je prostě jen přepsali z pramene: „*V Ludgerovicích zase byla celá hornická kapela administrativním zásahem převedena pod firmu [sic!?] SA.*“¹¹ Tato věta byla takřka doslovně převzata ze zprávy zjišťovací komise ministerstva vnitra, aniž by se někdo pozastavil nad tím, co vlastně může znamenat uvedení organizace SA do souvislosti s jakousi firmou.¹² O problematičnosti historických faktů dobře hovoří i pasáž, ve které se píše, že kromě dvou a půl tisíce padlých Hlučíňanů zůstalo na sedm tisíc nezvěstných.¹³ Nabízí se vysvětlení, že autoři měli k dispozici pramen z období krátce po ukončení bojů, kdy toto číslo mohlo odpovídat skutečnosti. S přibývajícími měsíci a lety se však logicky počet nezvěstných snižoval. Faktická hodnota obsahu této publikace tedy může být sporná, pro čtenářskou percepci je ovšem neméně důležitá diskurzivní rovina.

Autoři považovali takzvaný hlučínský problém za *otázku chleba*. Příklon zdejších obyvatel k Německu a nacistické ideologii vysvětlovali monokauzálně. Hitler jim „dal práci“ a oni mu za to „byli vděční“: „*V naději na lepší existenci byli ochotni prohlásit se i za Němce a dobrovolně vlézt do fašistického hitlerovského chomoutu, očekávající bláhově, že se tím vysvobodí z bíd a živoření, kterou poznali za 18 let nadvlády české buržoazie. Učinili tak nejosudnější krok ve svých dosavadních dějinách, který zaplatili velmi těžkými obětmi.*“¹⁴

Z dikce dobře vysvítá rovnou několik symptomů typických pro celou knihu. Text překypuje expresivním slovníkem komunistické historiografie (*fašistický hitlerovský chomout*) a nevyhýbá se odsudkům (*bláhově očekávající, kapitalističtí vládcové prokazují neschopnost* atp.). Přitom je zde patrný určitý náznak porozumění, nebo přinejmenším soucitu (*krok, který zaplatili velmi těžkými obětmi*). Podobný trend se vyskytuje na vícero místech. Pro námi sledované téma je podstatné, že zde tímto způsobem autoři vysvětlují vstupování místních do SA: „*Všichni muži, kteří přicházeli v úvahu, byli pozváni do hostince v Hlučíně, kde vyslechli demagogickou štvavou řeč, podepsali prezenční listinu a tím byli automaticky prohlášeni za členy SA.*“ Pro členství mužů v nacistické organizaci tedy autoři nabídli rovnou dvojitou polehčující okolnost – byli vystaveni demagogickému působení řečníků a nepodepsali řádnou přihlášku. Pro dnešní historičky a historiky z toho vyplývá nejedna otázka. Z jakého zdroje autoři tyto informace čerpali? A co měli na mysli pod kategorií *všech mužů, kteří přicházeli v úvahu*?

Také stranické angažmá Hlučíňanů v NSDAP (či dříve v SdP) autoři poněkud bagatelizovali. Mělo se jednat jen o formální členství, protože aktivní vyznavačství ideologie připisovali pouze zarytým fanatikům. Když pak autoři popisovali postupný

11 R. MALOHLAVA – O. KÁŇA – V. MARIÁNEK, *Stručný přehled*, s. 61.

12 Archiv bezpečnostních složek Praha, f. 304, sign. 304-2-5, Zpráva zjišťovací komise vyslané na Hlučínsko z popudu výnosu ministerstva vnitra, s. 4.

13 R. MALOHLAVA – O. KÁŇA – V. MARIÁNEK, *Stručný přehled*, s. 64

14 Tamtéž, s. 57.

odklon od nacistické ideologie, vysvětlili jej zklamáním nad ztrátou svých blízkých, kteří padli v řadách wehrmachtu. Zásadní obrat podle nich nastal až v roce 1943 po bitvě u Stalingradu, což je teze, kterou později přejímali i další historici. Pokud bychom se pokusili toto pojetí vyhodnotit a malinko extrapolovat, pak by to znamenalo, že se většina obyvatel Hlučínska chovala čistě oportunisticky. Jakkoliv nelze popřít hojnost výskytu takového jednání, je pozoruhodné, že nikdo z pozdějších badatelů se nepokoušel tuto apriorní tezi rozporovat.

Autoři se ve své knížce dotkli i problematiky holokaustu. Po uvedení několika obětí nacismu a pasáží věnované účastníkům zahraničního odboje vyjmenovali (snad za účelem kontrastu) dva konkrétní odsouzené válečné zločince: *„Našli se však na Hlučínsku i lidé, které nebylo možno ani označit jménem »člověk«. Josef Kokot¹⁵ z Darkoviček, jako německý polní četník, vraždil s rozkoší obyvatele polského Lancutu, i ženy a děti, za což si vysloužil označení »lancutská bestie«. Sám zde vlastnoručně zavraždil 41 obětí. Jiným z této řady byl Adolf Teuer¹⁶ z Bolatic, který v horlivosti služby u SS to dotáhl až na Unterscharffführera a sloužil v Belsenu, Mauthausenu a Osvětimi.“¹⁷ Uvedené informace jsou ovšem velmi zjednodušující a částečně dokonce chybné. Je evidentní, že byly převzaty z tisku nebo od pamětníků. Pro dnešní badatele je věčnou škodou, že autoři nereflektovali své zdroje, kniha ani není opatřena poznámkovým aparátem.*

Za zmínku ovšem stojí, že v kapitole o druhé světové válce o rozsahu pouhých čtyř stránek, je celý odstavec věnován působení nacistické propagandy, *„která intenzivně usilovala o to, aby se vzrůstající nespokojenost lidu obrátila ne proti nacismu, nýbrž proti hrdinné Sovětské armádě, [...] Proto si vymýšlela a rozšiřovala hrůzostrašné zprávy o domnělých masakrech na zajatcích, snažila se dokázat, že oběti, které německý lid přináší, jsou minimální ve srovnání s pohromou prohrané války.“¹⁸ Domnívám se, že autoři prostřednictvím tohoto textu reagovali na veřejné mínění. Není ovšem dostatečně jasné, jestli se jedná o odpověď na soudobé vnímání situace a její neformální reflexi, nebo zda podali svědectví o situaci na konci války na základě vlastní zkušenosti. V každém případě se zde na více místech vyskytují náznaky, podle kterých by se dalo usuzovat, že autoři do textu promítli svou vlastní zkušenost: *„V srdcích postižených začalo zvolna klíčit zklamání [...] říkalo se tomu »projev osobní slabosti a malé vytrvalosti«.“¹⁹ Možná**

15 Josef Kokot (1921–1980) pocházel z Koblava, ale mládí prožil v Petřkovicích. Za války sloužil u pořádkové policie v Generálním gouvernementu (okres Lancut), kde se dopustil řady brutálních válečných zločinů na civilním obyvatelstvu. Počet vražd byl mnohem vyšší, než uvádí Stručný přehled. Po válce Kokot unikl potrestání; teprve v roce 1957 byl dopaden a odsouzen k trestu smrti. Ten však byl následně zmírněn na doživotí a později na 25 let. Zemřel ve vězeňské nemocnici v Bytomi na rakovinu plic.

16 Adolf Teuer (1920–1947) pocházel z Borové (dříve Heneberky). V roce 1938 dobrovolně vstoupil do SS a téměř celou válku sloužil ve vyhlazovacím táboře Auschwitz II Birkenau. Zde se podílel přímo na obsluze plynových komor. Informace ve Stručném přehledu nejsou zcela pravdivé, protože sloužil pouze v Osvětimi a Ordufu. Po válce byl odsouzen mimořádným lidovým soudem v Opavě k trestu smrti a popraven.

17 R. MALOHLAVA – O. KÁŇA – V. MARIÁNEK, *Stručný přehled*, s. 63.

18 Tamtéž, s. 62.

19 Tamtéž, s. 62.

nejpozoruhodněji to lze upozorovat v následujícím odstavci, který hovoří o reflexi nacistické ideologie hlučínským obyvatelstvem:

„S postupem hrdinné Sovětské armády k Hlučínsku začínali zdejší lidé chápat, že válka vložila i na jejich bedra velkou odpovědnost. Poznávali, že se dopustili strašného omylu, když podlehli svodům nacismu. Začali pociťovat spoluzodpovědnost za mnohé zločiny napáchané hitlerovci a měli obavu z budoucnosti.“²⁰

Jak mu ovšem rozumět? Jedná se o autentický dobový postřeh některého z autorů? Nebo je to jen prázdný rétorický obrat ve snaze projevit velkorysost a zacelit letité společenské rány ve prospěch budování nového řádu?

Navzdory poválečné rétorice komunistické strany je knížka vůči Hlučíňanům nebyvale smířlivá. Neusiluje o kritickou diskusi, ani o vyvolávání resentimentů. Autoři se snažili informace vyvažovat, nebo volili takové formulace, aby zmírnili vyznění nepříjemných faktů. Dobře je to patrné na popisu dodatečného sčítání obyvatel v roce 1939, kdy se téměř všichni Hlučíňané přihlásili k německé národnosti. Namísto vylíčení objektivních okolností týkajících se tohoto cenzu byla zvolena následující formulace: *„Poněvadž většina obyvatelstva ovládala vedle místního českého dialektu i němčinu, nekladla těmto snahám odpor.“²¹* Celou knihou se jako pověstná červená nit táhne pasivní role Hlučíňanů ve vztahu k dějinám,²² což může zavdávat tezi, že jejich vlastní sebepojetí coby obětí vlastně podložili sami odborníci. Jakkoli se autoři snažili uvádět také příklady dokládající opak, viktimizační diskurz je v textu silně přítomný.

Výzkumy Niny Pavelčíkové

Zásadní a dosud nepřekonaný výzkum ve vztahu ke sledované problematice provedla Nina Pavelčíková (rozená Prokešová). Protože výsledky svého úsilí nemohla v období normalizace publikovat,²³ vyšly její studie díky politickému rozvolnění teprve v devadesátých letech. Předmětu jejího výzkumu nechyběla originalita, poněvadž zkoumala právě postoje obyvatel Hlučínska. Snažila se popsat a vysvětlit míru zapojení Hlučíňanů do nacistického ideologického systému. Pokusila se objasnit také genezi těchto postojů, zejména pak rostoucí sympatie vůči Henleinově Sudetoněmecké straně. Popularitu této

²⁰ Tamtéž, s. 63.

²¹ R. MALOHLAVA – O. KÁŇA – V. MARIÁNEK, *Stručný přehled*, s. 60.

²² Aktivní role je při zachování tropiky diskurzu přisuzována dělnické třídě a komunistické straně. Samotní Hlučíňané vystupují v roli samostatných hybatelů jen na nemnoha místech, například, když většinově volí Henleinovu SDP.

²³ Začátkem sedmdesátých let jí stihly vyjít pouze dva články: Nina PROKEŠOVÁ, *K problematice Hlučínska v době nacistické okupace*, in: A. Grobelný a kol.: *Průmyslové oblasti 3*, Ostrava 1971, s. 92–99; Nina PAVELČÍKOVÁ, *Německá politika vůči Hlučínsku v letech nacistické okupace*, in: *O východní politice německého imperialismu a zneužívání národnostních skupin*. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. 6. 1970. Ostrava 1971, s. 90–96.

strany zdůvodnila socioekonomickými faktory a historickou zvláštností vývoje Hlučínska. Zároveň se ale Nina Pavelčíková domnívá, že prostí obyvatelé Hlučínska neznali podstatu nacistické ideologie a její reflexe byla spíše povrchní, založená na lákavosti sociální demagogie. „*Hitlerovské Německo poskytovalo totiž obyvatelům Hlučínska jistoty a možnosti, které jim československé úřady po téměř dvacetiletém období nemohly nabídnout. [...], kromě toho však slibovala henleinovská propaganda ještě mnohem více – perspektivu šťastnější budoucnosti v rámci Německé říše.*“²⁴ Tato formulace v podstatě opakovala její starší tezi, podle které nacistické Německo v hrubých obrysech úspěšně vyřešilo socioekonomické problémy, které v meziválečném období nejvíce tížily obyvatele Hlučínska – odstranilo nezaměstnanost, nabídlo sociální jistoty a především revidovalo československou pozemkovou reformu.²⁵

Nina Pavelčíková se také snažila pochopit vztah Hlučičanů vůči nacistickému režimu a jeho ideologii. Domnívá se, že naprostá většina obyvatel Hlučínska nepatřila k aktivním stoupencům a uvědomělým propagátorům nacistické ideologie, ale že skutečných vůdců *iredentistického hnutí* bylo jen několik desítek.²⁶ Většina obyvatel podle ní očekávala, že Německo vyřeší jejich ekonomické a sociální problémy, ale následně utrpěla zklamání, protože nacistické Německo se ani zdaleka nepodobalo císařskému Německu, které měli Hlučičané v živé paměti.

Nina Pavelčíková dále popsala formy politické aktivizace, jež měla probíhat také prostřednictvím automatického a nedobrovolného přidělování členství v nejrůznějších nacistických organizacích, protože samotní Hlučičané větší zájem o činnost v nacistické straně neprojevali. Možnosti angažmá Hlučičanů v politickém životě nacistického Německa byly podle ní omezené. Nenašel se nikdo, kdo by svým významem nebo působením přerostl hranice regionu. Důvody mohly spočívat v nedůvěře nacistických vedoucích funkcionářů, ale možná také v neprůbojnosti a opatrnickví samotných přívrženců nacistického režimu mezi Hlučičany.²⁷ Obyčejné členství v nacistických složkách zkoumala na základě dokumentace malého retribučního dekretu. Pověšila si, že vyšší koncentrace členů se vyskytovala ve správních a hospodářských centrech (Hlučín, Petřkovice), obcích s proněmeckou tradicí (Kravaře, Kouty, Bolatice), ale také v pásnu obcí sousedících s Opavou (Malé a Velké Hoštice, Oldřišov atd.) Podle jejího názoru vstupovali občané do nacistické strany nejvíce z toho důvodu, že od systému očekávali materiální výhody. Na základě vysokého počtu osvobozujících rozhodnutí Pavelčíková usuzuje, že se jednalo o případy formálního členství bez aktivní činnosti.²⁸

24 N. PAVELČÍKOVÁ, *Postoje obyvatel Hlučínska v letech politických zvratů 1930–1945*, Slezský sborník 88, 1990, č. 4, s. 280–295, cit. s. 288.

25 N. PROKEŠOVÁ, *K problematice Hlučínska*, s. 95–96.

26 N. PAVELČÍKOVÁ, *Peripetie vývoje Hlučínska v letech 1938–1948*, in: Hlučínsko v proměnách času, Hlučín 1995, s. 64–72, cit. s. 65.

27 N. PAVELČÍKOVÁ, *Postoje obyvatel Hlučínska*, s. 290.

28 Tamtéž, s. 291.

Důležitost ovšem příkládá řešení takzvaného juterkového problému. Československý stát totiž autochtonním Hlučíňanům v rámci pozemkové reformy neumožnil zakoupit nově rozparcelovaná políčka (jejich rozloha často nepřesáhla ani jeden hektar), ale pouze jim je propachtoval, aby mohl kontrolovat jejich politickou spolehlivost. Německá vláda toho využila a nabídla pachtýřům jejich pole k odkupu. Tento krok měl podpořit formování loajality vůči Německu, ale také představoval určitý nátlak, protože transakce nebyly zaknihovány a teoreticky se daly anulovat.²⁹

Co je ovšem podstatné, Pavelčíková jako první zmínila estetické působení nacismu na duše obyvatel: „*Kromě toho působily zřejmě na mentalitu obyvatel příznivě i mnohé vnější okázalé rysy nacistického systému – jeho jasná a tvrdá organizace, sugestivní demagogické vystupování jeho představitelů, pompézní oslavy, vojenské parády apod.*“³⁰ Tento postřeh odpovídá pozdější tezi německého historika Petera Reichela o podmanivé vizualizaci, společenských rituálech a celkovému psychologickému působení nacistické ideologie na společnost.³¹

Na práci Niny Pavelčíkové je třeba především ocenit, že jako první již nepřístupovala k Hlučíňanům z esenciálních pozic, coby k příslušníkům českého národa, ale naopak vnímala národnost jako subjektivní kategorii, kterou nelze hodnotit objektivními znaky. Pavelčíková otevřeně deklarovala nevyhraněnou identitu Hlučíňanů a poukázala na problematické chápání národnosti v příhraničních oblastech s častými změnami státní příslušnosti. Ve srovnání se první syntézou o Hlučínsku i se soudobými pracemi Viléma Plačka působí dílo Niny Pavelčíkové stále inovativně.

Výzkumy Viléma Plačka

Vilém Plaček je autorem zásadních syntéz o dějinách Hlučínska, řady monografií jednotlivých obcí a také nespočtu popularizačních i odborných článků. Mezi veřejností proto platí za oficiálního hlučínského historiografa. Než se pokusím zhodnotit jeho přínos sledovanému tématu, považuji za užitečné reflektovat jeho roli při utváření současné kolektivní paměti autochtonních obyvatel regionu. Byl to právě on, kdo posledních třicet let formoval prostřednictvím svých knih a článků historické vědomí o Hlučínsku. Jestliže v době státního socialismu platil za kanonický text *Stručný přehled vývoje Hlučínska*, tak od nultých let se jím stali Plačkovi *Prajzáci*. Jejich vliv na vytváření historického vědomí navíc nepůsobil pouze v obsahové a diskurzivní rovině, ale také po formální stránce.³² Mimo to nelze ponechat stranou ani aktérskou pozici Plačkova díla. Autor se totiž narodil

29 N. PROKEŠOVÁ, *K problematice Hlučínska*, s. 97.

30 N. PAVELČÍKOVÁ, *Peripetie*, s. 67.

31 Peter REICHEL, *Svůdný klam třetí říše*, Praha 2004.

32 Publikace prakticky neprošly grafickou úpravou. Strukturování knih na řadu krátkých podkapitol je čtenářsky komfortní, ale vzhledem k jejich absenci v obsahu ztrácí toto opatření praktický význam.

v únoru 1928 a patřil tak k poslednímu ročníku, který měl být odveden do wehrmachtu. Díky tělesné vadě nakonec Plaček vojenskou službu nenastoupil, ale konec války prožil jako příslušník Říšské pracovní služby (*Reichsarbeitsdienst*). Po válce vstoupil do KSČ, byl ředitelem jedenáctileté střední školy (bývalého gymnázia) v Hlučíně, následně samostatným vědeckým pracovníkem a v normalizační éře vedl Slezské zemské muzeum. Popularizaci dějin Hlučínska se začal věnovat po odchodu do důchodu. V devadesátých letech publikoval drobné články ve Vlastivědných listech a po roce 2000 vyšly jeho nejznámější práce. Právě v této době se vzdmula vlna občanského zájmu o Hlučínsko a Vilém Plaček úspěšně reagoval na společenskou poptávku psaním monografií o jednotlivých obcích.

První odborné studie Vilém Plaček publikoval v šedesátých a sedmdesátých letech. Válečná minulost v nich zaujímala stěžejní pozici.³³ Texty jsou poplatné době svého vzniku (např. je v nich nadmíru zdůrazňována avantgardní úloha KSČ), ale přinášejí solidní faktografický základ pro orientaci v problematice. Předložení základní faktografie je pro Plačkovo dílo typické, horší je to s dodržováním obecných zásad, jako je například existence a spolehlivost poznámkového aparátu. V jeho první popularizační monografii *Prajzáci, aneb k osudům Hlučínska* totiž poznámky chybí a v pokračováních *Prajzáci II* a *Prajzáci III* vykazuje poznámkový aparát závažné nedostatky. Plaček vycházel z katalogizace okresního archivu šedesátých let, což dnešním badatelům komplikuje práci. Tištěné zdroje navíc citoval bez uvedení konkrétní stránky. Nezřídka odkazuje také na své monografie, ve kterých se ovšem uvedení daného zdroje nenachází.³⁴ Řada publikovaných informací je proto nedohledatelná a je tudíž otázkou, jak k nim přistupovat z hlediska obsahové relevance.

Třebaže *Prajzáci* představují mezi obyvatelstvem Hlučínska patrně nejrozšířenější publikaci o historii regionu, uživatelsky přízniví úplně nejsou. Údaje bohaté na čísla a faktografické výčty mnohdy bohužel postrádají zařazení do obecnějšího kontextu, a tak se nejednou stávají samoúčelnými. Autor se téměř celou dobu držel striktního líčení a nepouštěl se do odvážnějších interpretací. Jen na několika málo místech dal průchod úvahám a používal metaforická přirovnání. Dějiny Hlučínska nazíral především z pozic historika hospodářských a sociálních dějin pozitivistického ražení.³⁵

33 Vilém PLAČEK, Některé zvláštnosti vývoje Hlučínska v letech 1945–1948, Slezský sborník 62, 1964, č. 3, s. 341–360; TÝŽ, *Ostravská průmyslová oblast v letech 1938–1945*, in: A. Grobelný, Průmyslové oblasti 3, Opava 1971, s. 8–46; TÝŽ, *Politická struktura obyvatelstva na Hlučínsku v letech 1945–1948*, Časopis Slezského muzea – řada B 21, 1972, č. 2, s. 121–146; TÝŽ, *K otázce rehabilitace*.

34 V *Prajzácih II* Plaček často cituje z děl, která nejsou uvedena v seznamu literatury a jejichž název je uveden pouze při první citaci. V případě obecních kronik se nepíše, kde je kronika uložena, ani není uvedena paginace či upozornění na nestránkování kroniky. Poznámky pak vypadají zhruba následovně: U poznámky č. 30 na str. 200 je uvedeno: „30/ *tamtéž*“, otočíme tedy na předchozí stranu a u poznámky objevíme „29/ viz 21.“ Poznámka 21 se nalézá na s. 198 v podobě: „21/ viz 17“. Kdo v tu chvíli neztratí trpělivost a otočí na s. 197, tak spatří: „17/ viz 2/ kart. č. 289.“ Teprve u poznámky 2/ na straně 195 končí zdoluhavá cesta za nalezením zdroje.

35 Plačkův postup se mnohdy vymyká i samotným pozitivistickým zásadám. Některé prameny vůbec nepodrobil kritice a bez jakéhokoliv vymezení je přepsal. Jako příklad uveďme, že Československou sociální demokracii nazývá ve shodě s některými prameny jako Stranu robotnickou s odůvodněním, že se tak strana na Hlučínsku prostě jmenovala. Okolnosti tohoto názvu a samotný fakt, jestli se opravdu jedná o oficiální název, již v textu

Zásadní prací Viléma Plačka ke sledovanému tématu je studie Hlučínsko v letech 1938–1945 ve sborníku ze série Historie okupovaného pohraničí.³⁶ Tato práce přináší velice podrobný faktografický přehled, jenž zahrnuje všechny oblasti, ke kterým se dochovaly alespoň nějaké prameny. Kromě klasických politických dějin se Plaček vydal na pole historické demografie, hospodářských a sociálních dějin a v rámci snahy o úplnost nevynechal ani školství, dopravu nebo kulturu. Je třeba vyzdvihnout, že ve své studii zahrnul také problematiku nuceně nasazených dělníků z Východu, válečných zajatců, odboje a nacistické perzekuce. Prostřednictvím zmínky o pochodech smrti se dotknul také otázky holokaustu. To všechno jsou témata, která se dříve nacházela na okraji badatelského zájmu a některá dodnes nebyla uspokojivě zpracována.

Celá studie je ovšem pouze pozitivistickým přehledem, který sice stojí na široké faktografické bázi (úřední agenda, dobový tisk, kroniky, potravinové lístky atd.), ale postrádá jakoukoliv konceptualizaci. Autor zkrátka zveřejnil všechny výsledky svého bádání, aniž by se pokusil o výraznější kontextualizaci nebo abstrakci. Informace v Plačkově podání figurují jako dějinná fakta, která se prostě odehrála. Velmi často se jedná o závažná a někdy i převratná zjištění. Bez zařazení do patřičných souvislostí či interpretačních rámců ovšem velmi snadno zapadnou a čtenář tak nedocení jejich význam. K velké škodě chybí výraznější reflexe pramenů, ale i vlastní metodologie. Čtenář tak často vůbec nemá šanci postřehnout, že předkládaná *fakta* pocházejí z nepřiliš spolehlivých zdrojů (jako jsou například ex post psané kroniky nebo dobový tisk). Tato *fakta* jsou mnohdy uváděna docela samoúčelně jen na základě skutečnosti, že se je podařilo *vybádat*.

Diskursivní praktiky Viléma Plačka lze jen velmi těžce postihnout, neboť se úzkostlivě vyhýbal naraci a také interpretacím. Když tu a tam opustil bezpečný prostor historických faktů, mohlo to vypadat třeba takto: „*Po bitvě u Stalingradu počátkem roku 1943 bylo obyvatelstvu slibováno, že běh války změní nová tajná zbraň ‚odplaty‘, a také bylo vyhrožováno hroznými poměry, které by nastaly po válce. Lidé věděli, že jakékoliv ‚vybočení z řady‘ se chápe jako zrada, která se tvrdě trestá. A tak proněmecká nálada dostala zcela jinou podobu a stala se často pláštikem, který zahaloval nejistotu a strach.*“³⁷

Kromě mytizace stalingradské bitvy zde na první pohled zaujme prosté konstatování, že zrada byla tvrdě trestána a že proněmecké postoje mohly být motivovány jinými pohnutkami, než by se na první pohled dalo očekávat. Tvrzení ovšem autor nepodepřel žádnými zdroji, takže opět můžeme klást otázku: Jedná se o jeho vlastní vzpomínku na dobové vnímání situace, nebo o ex post formulované přesvědčení?

nereflektoval. Podobně je tomu při práci s dobovým tiskem. Díky otištění dobového článku přímo v textu můžeme zjistit, že autor tento článek v podstatě přepsal. (Srovnej s: *Prajáci II aneb Hlučínsko ve staronové vlasti 1920–1938*, s. 94–96).

36 V. PLAČEK, *Hlučínsko v letech 1938–1945*, in Z. Radvanovský, *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945* II, Ústí nad Labem 2006, s. 137–191.

37 Tamtéž, s. 183.

Také Plaček projevoval vůči Hlučíňanům apriorní protekcionismus. Některé vývody jsou založeny spíše na jeho přáních než na podkladech a logických úsudcích. „*Těch, kteří se ztotožňovali s hitlerovským Německem a byli jeho oporou, nebylo zdaleka tolik, jak by se mohlo vzhledem k organizovanosti obyvatel v NSDAP a přidružených organizacích zdát. Nepřímo to dosvědčuje i počet osob souzených zde podle velkého retribučního dekretu prezidenta republiky [...]. Z okresu Hlučín stíhal Mimořádný lidový soud v Opavě 680 osob, ne všichni však byli odsouzeni.*“³⁸ Zmíněných 680 souzených před mimořádným lidovým soudem nemělo představovat závažný počet. Na základě čeho to ale autor usuzuje? Komparace nebo kontextualizace, která by tezi patřičně odůvodnila, se v textu nenalézá.

Když se pak Plaček v závěru své studie pokusil shrnout základní myšlenky, konstatoval, že kořeny problému je třeba hledat v hospodářské krizi a v saturování pracovní poptávky ze strany Německa. Význam přisoudil i *rečechizačnímu* procesu, který podle něj proběhl necitlivě. Německo pak provozovalo vůči Hlučíňanům politiku cukru a biče. Obyvatelé zprvu získali určité výhody, za které ovšem brzy *zaplatili tvrdou daň*. Tento obrat pak ještě doslovně zopakoval, když za *nejtvrďší daň* označil padlé v řadách wehrmachtu. Ovšem do této kategorie zahrnul také všechny potrestané v rámci poválečné retribuce.³⁹

Jakkoliv se Vilém Plaček snažil ve svých novějších pracích odstříhnout od předcházejícího režimu, ne vždy si uhlídal používaný slovník. Kromě *hitlerovského Německa* opakoval některá komunistická klíše a interpretace. Příznačné je to zejména, když tradoval účelové mýty, jako byla například snaha Sovětů nepoškodit při ostravské operaci tamní průmysl (což mělo odůvodnit obchvatný manévr).⁴⁰

Studii, kterou publikoval ve sborníku Historie okupovaného pohraničí, o 10 let později Plaček rozšířil o podrobnější údaje z konkrétních vesnic, bohatou fotografickou přílohu a sekvence se vzpomínkami pamětníků. Vznikl tak třetí díl Prajzáků.⁴¹ Většina textů je ovšem doslovně převzata ze starší práce nebo prošla jen minimálními úpravami. Největší přínos této knihy lze kromě některých precizně popsanych fotografií spatřovat v uvedení autorových vlastních vzpomínek, kterými na různých místech prokládal výkladový text. Zároveň ovšem i zde autoritativně konstatoval fakta včetně interpretací, aniž by je podložil zdroji, nebo přinejmenším vysvětlil, jak ke svému názoru dospěl. Koncentrátem takového postupu může být následující odstavce:

38 Tamtéž, s. 184.

39 „*Do těchto daní patří však i postihy, kterým byli Hlučíňané vystaveni po opětném připojení k ČSR po skončení II. světové války, a to v rámci prováděné očisty i odplaty.*“ Viz V. PLAČEK, *Hlučínsko v letech 1938–1945*, s. 190.

40 V. PLAČEK, *Hlučínsko v letech 1938–1945*, s. 186. Srov. Šetrné osvobození Ostravska, online, dostupné z: <https://www.fronta.cz/omyl/setrne-osvobozeni-ostravska> (cit. 16. 10. 2024).

41 V. PLAČEK, *Prajáci III, aneb k osudům Hlučínska v letech nacistické okupace 1938–1945*, Opava 2016.

„A ve srovnání s dřívějšími pruskými časy byla podle mnohých ta nynější německá doba plná příkazů, zákazů, která neblaze zasahovala do jejich obvyklého i náboženského způsobu života. Lidé byli zklamáni tím, že

- byla zakázána tradiční církevní procesí po vesnici,*
- byl vydán zákaz rozsvěcovat na Dušičky svíčky na hrobech,*
- v kostele se kázalo a smělo zpívat jen německy,*
- odstraňovaly se veškeré české nápisy i v kostele a na pomnicích.“⁴²*

Některá tvrzení vyznívají závažně a pokud by byla dostatečně podložena, dalo by se s nimi náležitě pracovat. Následující text obsahuje řadu pozoruhodných zjištění včetně důležité interpretace. Odpovědi na lapidární otázky *Proč?* se ovšem na následujících řádcích nenacházejí. *„Lidé se rovněž těžko smiřovali s vojenským přepadením Polska a ještě více je znepokojovaly příkazy k oslavě tohoto německého vpádu. [...] To věřící Hlučíňany téměř pobuřovalo, poněvadž podle nich politika do kostela nepatřila.“⁴³* V podobném duchu by se dalo pokračovat dále, ale kritizované principy zůstanou stejné.

Vilému Plačkovi je nutno přiznat perfektní znalost pramenů. Kromě nich své práce stavěl na prvorepublikových syntézách, studiích svých dřívějších kolegů ze Slezského ústavu publikovaných v šedesátých letech a na pozůstalosti Rudolfa Malohlavy. Marx-leninský orientované práce raději vůbec neuváděl v seznamu literatury, ačkoliv do některých sám přispíval.⁴⁴ Přitom právě jeho první syntetická stať, byť nikdy neměla opustit regály knihoven stranických sekretariátů, se nese silně v marxistickém duchu a do značné míry vykazuje stylovou i obsahovou podobnost se „zakladatelským“ dílem Rudolfa Malohlavy, Vladimíra Mariánka a Otakara Káni. Je pozoruhodné, že ve svých novějších textech se Plaček pokusil od svého dřívějšího diskurzu odlišit, byť jeho postoje a interpretace zůstaly stejné. Může to znít paradoxně, ale Plačkův referát je ve výsledku slohově propracovanější a ze čtenářského pohledu čitelnější. Jeho výsledné hodnocení druhoválečného období je oproti pozdějším textům nadčasově střízlivé: *„Nacistická okupace ve svých důsledcích nejen nesplnila základní požadavky Hlučíňanů, ale přinesla jim strádání, těžké ztráty na životech, zdraví a majetku. V jejich myslích zanechala vedle pocitů zklamání také řadu předsudků, zmatených soudů a představ o minulosti i obavy z budoucnosti.“⁴⁵*

Jakmile v důsledku politických změn Plaček opustil ideologický rámec, ztratily dějiny v jeho podání ucelenější koncept. Daleko spíše jde o strukturálně pojatý přehled všech vypátráných faktů, které ovšem dohromady nevytvářejí žádný příběh. Spíše můžeme hovořit o jejich strukturálním a chronologickém shromáždění. Plaček byl zdatný badatel, který stavěl na účtyhodné pramenné základně. Z pohledu metodologie historické vědy se

⁴² Tamtéž, s. 79.

⁴³ Tamtéž, s. 79–80.

⁴⁴ Např. viz V. PLAČEK, *Ostravská průmyslová oblast*; TÝŽ, *Vývoj Hlučínska do roku 1945*, in: Ideologická konference k 60. výročí navrácení Hlučínska k českým zemím, Opava 1980, s. 15–49.

⁴⁵ V. PLAČEK, *Vývoj Hlučínska*, s. 46.

jeho psaní více podobá práci kronikáře než historika. Odpovídá tomu jak struktura nápadně připomínající kronikářskou metodiku, tak především jeho vypravěčský styl, který za sebou vrství jednotlivá *fakta*.

Výzkum Zdeňka Kravara

Nejnověji se problematikou Hlučínska ve struktuře Třetí říše zabýval Zdeněk Kravar.⁴⁶ Jedná se o text, který částečně vychází z prací starších autorů, ale pokouší se zařadit nové pohledy a souvislosti. Kravar vychází z premisy, že právě druhoválečná minulost hrála klíčovou roli na percepci autochtonních Hlučičanů majoritní českou společností. Považuje za nezbytné se touto problematikou zabývat, a tak již v úvodu studie vyslovil návrhy, kam by se měl uvíjet budoucí výzkum. Dokonce se odhodlal vyjádřit polemiku se zavedeným narativem: „*Lze položit otázku, do jaké míry ob stojí onen tradiční, ale podle mého názoru již překonaný názor, totiž že lidé na Hlučínsku byli pouze vláčeni „velkou politikou“ a sami do svých osudů mnoho nezasahovali, protože ani nemohli. Jaký byl podíl Hlučičanů na válečné mašinérii a na fungování nacistického režimu?*“⁴⁷ Samotnou otázku ale dále již nerozvádí, ponechává ji jako výzvu čtenářům. Ve skryté polemice se staršími tezemi ovšem pokračoval na jiném místě. Rozšířený narativ, že Hlučičané koncem třicátých let očekávali návrat pořádků vilémovského Německa podrobil následujícímu rozboru: „*Kdo si ale tehdy pamatoval na to, jak se před první světovou válkou žilo? Všichni občané mladší 25 let si na tu dobu nemohli pamatovat vůbec, protože jejich nejranější vzpomínky patřily těžké válečné době. Třicátníci zažili válečná léta jako školáci. Čtyřicetiletí muži měli zážitky z fronty a počátek 20. století prožili jako dospívající. Lidé ve věku kolem padesáti let a starší si mohli pamatovat na život na přelomu století, dobu bouřlivého rozmachu technického pokroku. Ti jediní mohli srovnávat.*“ Tento postřeh nebyl dále rozvíjen ani korigován s ohledem na mezigenerační přenos a otázku dobové kolektivní paměti. Jeho potenciál tedy zůstal nevyužit.

Ve své studii se Zdeněk Kravar pokusil shrnout období druhé světové války se zvláštním důrazem na oblast školství, kde se zaměřil zejména na doposud neznámý pramen. Ve státním archivu v Opolí totiž objevil zprávy německých učitelek, které přišly do regionu po jeho připojení k Německu v roce 1938. Díky těmto relacím se mu podařilo doložit, že znalost německého jazyka byla mezi školními dětmi velmi slabá a komplikovala výuku. Jedna z učitelek se dokonce vyznávala z šoku, že v oblasti, o které se domnívala, že je ryze německá, opět slyší nenáviděný český jazyk.⁴⁸ Dále si Kravar povšiml, že k překonávání jazykové bariéry nacisté účelově využívali hodiny zpěvu, ba dokonce, že v tomto ohledu

46 Zdeněk KRAVAR, *Heim im Reich, aneb na několik let „doma v Říši“*. Hlučínsko v době nacistického režimu, in: J. Neminář, Hlučínsko 1920–2020, sborník příspěvků z konference ke 100. výročí vzniku Hlučínska, Hlučín 2021, s. 96–105. Zvažoval jsem, zda studii Zdeňka Kravara zahrnout do analýzy, protože jsme přátelé a mohla by mi být vytýkána podjatost. Domnívám se však, že jeho studie by neměla být opomenuta.

47 Z. KRAVAR, *Heim im Reich*, s. 97.

48 Tamtéž, s. 101.

docházelo k masovějším propagandistickým akcím („Zpívá celá vesnice“). Jinak se ale i na Hlučínsku projevil obecný trend, že počáteční ideologické působení sláblo právě v důsledku narůstajících organizačních a logistických překážek, jako byli chybějící učitelé a později i vhodné prostory.

U studie Zdeňka Kravara je třeba konstatovat, že ačkoliv víceméně sumarizoval známá fakta, zařadil je do pozoruhodných souvislostí, mnohdy až provokativních. Na konci svého textu se pokusil nastínit alternativy možného poválečného vývoje. Upozornil, že kdyby oblast zůstala po první světové válce součástí Německa, připadla by po druhé světové válce Polsku. S tím spojil i zamyšlení, jakými cestami by se v tomto případě uvíjela lokální identita Moravců a jaký by byl její vztah k německé menšině. V případě vítězství Německa se Kravar domnívá, že by část opolského vládního obvodu mohla být připojena k opavskému obvodu Sudetské župy a nevylučuje ani vznik nového správního útvaru v Horním Slezsku. Svou studii zakončil konstatováním, že Hlučínsko si v každé etapě své existence uchovávalo vlastní specifickou, přičemž právě nacistická éra přinesla zcela zásadní význam pro následující desetiletí.

Závěr

Studie si kladla za cíl porovnat odborné syntetizující texty českých historiků o Hlučínsku v době druhé světové války. V plné míře se projevilo, že srovnání diskurzivních praktik je vzhledem k odlišnému charakteru textů dost komplikované. Přesto se pokusím pojmenovat shodné rysy a vyvodit některá zobecnění.

Na prvním místě se ukázal zajímavý chronologický paradox. Již nejstarší zkoumaný text přinesl metanarativ, ačkoliv se nemohl opřít o bázi dílčích výzkumů a sledované téma zprostředkoval vlastně jen velmi zběžně. Přesto se zde objevila řada překvapivých faktů a interpretací. Naopak nejmladší přehledový text z pera Viléma Plačka přináší pečlivý a ve své podstatě kronikářský přehled „všeho“, co se na Hlučínsku za války odehrálo. Sledované texty se svým pojetím a zvoleným diskursem zásadně lišily. Přesto mají něco málo společného. Část vznikla v éře státního socialismu, nebo byla silně ovlivněna jejím slovníkem. Proto je i v porevolučních textech patrné předlistopadové dědictví. Projevilo se to také do pozitivistického metodologického ukotvení a rezignací na odvážnější metodologickou konceptualizaci.

Nahlížení druhoválečné minulosti Hlučínska se ve většině textů odehrává z českých, případně hlučínských pozic. Chybí výraznější německá ale především hornoslezská perspektiva, o které dnes víme, že má nezastupitelnou relevanci.⁴⁹ Bez zasazení do celoněmeckého kontextu se některé jevy nedají vysvětlit. Určitým problémem se rovněž ukázalo hodnocení postojů, aktivit a vůbec identifikace Hlučičanů s nacistickým režimem. Autoři ve výsledku (až na Zdeňka Kravara) zaujímalí smířlivá stanoviska. Hlučičané se

49 Inspirativní jsou práce slezských historiků působících v katovické pobočce IPN, např. Sebastian ROSENBAUM (ed.), *Górny Ślask i Górnolązacy. Wokół problemów regionu i jego mieszkańców w XIX i XX wieku*, Katowice–Gliwice 2014.

podle nich v rozhodný okamžik sice postavili na „špatnou“ stranu, ale zaplatili za to *krvavou daň*. Většina jich v průběhu války ze svého *omylu* prozřela, takže sympatie k nacistickému režimu projevovali již jen nacističtí aktivisté nebo vyložení fanatici. Jedná se v podstatě o integrující narativ, který měl své opodstatnění z hlediska poválečných společenských snah. Historikové se tak stali užitečným nástrojem režimu, když vylíčili příběh Hlučíňanů jako obětí. Tento problém si dobře uvědomil Zdeněk Kravar, který vykročil ze zavedeného interpretačního rámce a vyzval budoucí historiky k jeho přehodnocení.

Z analýzy také vyplynulo, že jediným, kdo zkoumal aktérskou roli Hlučíňanů a jejich postoje, byla Nina Pavelčíková. Ve zbývajících pracích obyvatelé Hlučínska zastávají pasivní roli. Ta je v řadě pasáží postulována zcela explicitně. Mimo historiky se tohoto problému ve své dizertaci významně dotknul sociolog Marcel Mečiar, ale jeho práce nebyla vzhledem ke svému zaměření předmětem této analýzy.⁵⁰ Možná lze na tomto místě vyjádřit i drobné postesknutí, že články Niny Pavelčíkové, na rozdíl od ostatních textů, nenalezly odezvu u široké veřejnosti.

Obsahový rozbor ukázal, že historici a historičky, kteří se zabývali sledovaným tématem, využili snad všechny dostupné prameny, které byly v dané době k dispozici, ba dokonce se vypravili bát do zahraničí. Přesto zde zůstává řada „bílých míst“.⁵¹ Jejich „objasnění“ by v budoucnu určitě mohly napomoci originálně kladené výzkumné otázky, inspirace zahraničními přístupy⁵² a především orientace na méně „konvenční“ typy pramenů, jako jsou pamětnické výpovědi, dobové fotografie, rodinné pozůstalosti nebo poválečné státoobčanské a retribuční spisy. Právě tyto prameny skrývají nemalý potenciál a zajisté tají nejedno překvapení. Také by nemuselo být od věci zkoumat sledované téma mikrohistoricky nebo naopak makrohistoricky za pomoci metadat. Je legitimní doptávat se po osudech jednotlivců, jejich motivacích i postojích. Stejně tak nemusí být od věci nechat promlouvat prameny, u nichž se dříve apriori předpokládala předpojatost či nespolehlivost. Jsem přesvědčen, že si zaslouží nové čtení. Pokud se v budoucnu podaří nashromáždit odpovídající počet takto zaměřených textů, možná budou ve výsledku vyprávět jiný příběh, než jak jsme byli doposud zvyklí.

Hlučín Region during World War II in the Discourse of Czech Historians (Summary)

The study aims to compare research texts by Czech historians on the Hlučín region during World War II. These are works by Vilém Pláček, Nina Pavelčíková, Otakar Káňa, Rudolf Malohlava, Vladimír Mariánek, and Zdeněk

50 M. MEČIAR, *Hlučínsko*.

51 Bílá místa zde můžeme chápat jako tradiční badatelská témata např. Židé z Hlučínska, německé školství nebo oběti nacistické perzekuce, ale i jako konceptuální mezery. Určitě se nabízí zkoumat sebepojetí Hlučíňanů, jejich náklonnost k nacistické ideologii, ale také poválečný proces jejich integrace.

52 Zejména v metodologické oblasti by měli současní a budoucí badatelé reflektovat aktuální trendy. Především německá historiografie má v souvislosti s psaním o nacistické minulosti bohaté zkušenosti. Nabízí proto řadu inspirací.

Kravar: However, minor articles and works relating to the Ostrava Offensive, which are a major topic in themselves, were not included. The analysis revealed an interesting chronological paradox. The first fundamental text was a work that provided a meta-narrative, although it only dealt with the topic in question in a very superficial manner. In contrast, the most recent overview text provides a careful and essentially chronological overview of everything that took place in the Hlučín region during the war. The texts under review differed fundamentally in their conception and chosen discourse. Nevertheless, they have a little in common (except for the work of Zdeněk Kravar). Some of them were written during the era of state socialism or were strongly influenced by its vocabulary. Therefore, the pre-November legacy is also evident in the post-revolutionary texts. This was also reflected in the positivist methodological anchoring and the resignation from more daring methodological conceptualization. The evaluation of the attitudes, activities, and general identification of the people of Hlučín with the Nazi regime also proved to be a problem. In the end, the authors took a conciliatory stance. According to them, the people of Hlučín sided with Germany at the decisive moment, but paid a "bloody price" for it. Historians thus became a useful tool for politicians when they portrayed the story of the people of Hlučín as passive victims of the regime, and by extension, of "history".

Použité zdroje:

Archivní prameny:

Archiv bezpečnostních složek
Různé bezpečnostní spisy po roce 1945

Literatura:

- Aleida ASSMANN, *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, München 2006.
A. ASSMANN, *Prostory vzpomínání*, Praha 2018.
Jan ASSMANN, *Kultura a paměť. Pismo, vzpomínka a politická identita rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.
Aleš BINAR, *Hlučínsko 1920–2020. Bilance*, in: J. Neminář (ed.), *Hlučínsko 1920–2020*, Hlučín 2021, s. 129–130.
A. BINAR, *Hospodářský a sociální vývoj Hlučínska v letech 1945–1989*, Opava 2014, s. 76–77 a 222–230.
A. BINAR, *Príslušníci ozbrojených sil z Hlučínska v letech 1939–1956*, in: Helena Kubátová a kol., *Mezigenerační proměny způsobu života na Hlučínsku*, Praha 2015, s. 289–296.
Hana DOSTÁLOVÁ – Ondřej KOLÁŘ, *Obyvatelé Hlučínska před Mimořádným lidovým soudem v Opavě 1945–1948*, *Historica Olomucensia* 52, 2017, s. 163–188.
Zdeněk KRAVAR, *Heim im Reich, aneb na několik let „doma v Říši“*. *Hlučínsko v době nacistického režimu*, in: J. Neminář, *Hlučínsko 1920–2020, sborník příspěvků z konference ke 100. výročí vzniku Hlučínska*, Hlučín 2021, s. 96–105.
Sandra KREISSLOVÁ – Jana NOSKOVÁ – Michal PAVLÁSEK, *Takové normální rodinné historky. Obrazy migrace a migrující obrazy v rodinné paměti*, Praha 2019.
Rudolf MALOHLAVA – Otakar KÁŇA – Vladimír MARIÁNEK, *Stručný přehled vývoje Hlučínska*, Ostrava 1960.
Marcel MEČIAR, *Hlučínsko: sociální identity a generace*, Ostrava 2008.
Jiří NEMINÁŘ, *Zrod Hlučínska*, in: J. Neminář (ed.), *Hlučínsko 1920–2020*, Hlučín 2020, s. 20–47.
Nina PAVELČÍKOVÁ, *Německá politika vůči Hlučínsku v letech nacistické okupace*, in: O východní politice německého imperialismu a zneužívání národnostních skupin. Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. 6. 1970. Ostrava 1971, s. 90–96.
N. PAVELČÍKOVÁ, *Peripetie vývoje Hlučínska v letech 1938–1948*, in: *Hlučínsko v proměnách času*, Hlučín 1995, s. 64–72.
N. PAVELČÍKOVÁ, *Postoje obyvatel Hlučínska v letech politických zvratů 1930–1945*, *Slezský sborník* 88, 1990, č. 4 s. 280–295.
Vilém PLAČEK, *Hlučínsko v letech 1938–1945*, in: Z. Radvanovský, *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945* 11, Ústí nad Labem 2006, s. 137–191.
V. PLAČEK, *K otázce rehabilitačního a očistného řízení na Hlučínsku v prvních letech po osvobození*, *Časopis Slezského zemského muzea – řada B* 26, 1977, č. 1, s. 1–22.
V. PLAČEK, *Některé zvláštnosti vývoje Hlučínska v letech 1945–1948*, *Slezský sborník* 62, 1964, č. 3, s. 341–360.
V. PLAČEK, *Ostravská průmyslová oblast v letech 1938–1945*, in: A. Grobelný, *Průmyslové oblasti* 3, Opava 1971, s. 8–46.
V. PLAČEK, *Pražáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742–1960*, Hlučín 2000.
V. PLAČEK, *Pražáci 2, aneb, Hlučínsko ve staronové vlasti 1920–1938*, Háj ve Slezsku 2007.

- V. PLAČEK, *Prajzáci III, aneb, K osudům Hlučínska v době nacistické okupace 1938–1945*, Opava 2016.
- V. PLAČEK, *Vývoj Hlučínska do roku 1945*, in: Ideologická konference k 60. výročí navrácení Hlučínska k českým zemím, Opava 1980, s. 15–49.
- Nina PROKEŠOVÁ, *K problematice Hlučínska v době nacistické okupace*, in: A. Grobelný a kol.: Průmyslové oblasti 3. Ostrava 1971, s. 92–99.
- Peter REICHEL, *Svědňý klam třetí říše*, Praha 2004.
- Sebastian ROSENBAUM (ed.), *Górny Śląsk i Górnoszlązaci. Wokół problemów regionu i jego mieszkańców w XIX i XX wieku*, Katowice–Gliwice 2014.
- Dieter SEGERT, *Státní socialismus nebyl jen politický mocenský vztah. Poznámky k teoretickému deficitu konceptu totalitarismu*, Soudobé dějiny 2009, č. 4, s. 709–718.
- Barbora SPALOVÁ, *Remembering the German Past in the Czech Lands: A Key Moment Between Communicative and Cultural Memory*, History and Anthropology 28, 2017, s. 84–109.
- Šetrné osvobození Ostravska, online, dostupné z: <https://www.fronta.cz/omyl/setrne-osvobozeni-ostravska> (cit. 16. 10. 2024).
- Radmila ŠVARÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, *I rodina má svou paměť. Rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha 2018.

PhDr. Jiří Neminář
Doktorand Ostravské univerzity
neminar@muzeum-hlucinska.cz